

Role rodičů ve vztahu s výchovným zařízením: informace z výzkumu

Parental roles with correctional facilities: information of research

VĚRA FILIPI

Pracoviště autora: Pedagogická fakulta, Ostravská univerzita v Ostravě

Klíčová slova česky: Výchovný ústav-resocializační zařízení, relevantní vnější sociální prostředí, vztahy resocializačního zařízení s vnějším sociálním prostředím, spolupráce výchovného ústavu s rodiči klientů, role rodičů.

Klíčová slova anglicky: Correctional facility (correctional institution), the relevant outer social environs, relationships of correctional facility to outer social environs, the cooperation of correctional facility with client parents, research targets, research sample, the methods of obtaining primary data, parental roles.

Abstrakt česky: Příspěvek je věnován zkušenostem s probíhajícím výzkumem v rámci výzkumného úkolu GAČR 406/06/031 Komunitní systém v resocializačních zařízeních, jehož tématickou součástí je i zkoumání vztahů převýchovného zařízení s vnějším sociálním prostředím. Autorka se v rámci této problematiky zaměřuje na identifikaci rolí rodičů vůči výchovnému zařízení a možnostmi zaangażování rodičů do resocializačního procesu.

Abstrakt anglicky: The article is devoted to the experience with the currently running research within the research task GAČR 406/06/031 called Community system in correctional facilities, a part of which is also a research into the relationship of a correctional facility and outer social environment. Within this issue, the writer focuses on the identification of parental roles towards correctional facilities and the possibilities of parents entering into the correctional process.

Úvod

Součástí výzkumného projektu GAČR 406/06/031 Komunitní systém v resocializačních zařízeních je i, mimo jiné projekty, výzkum vztahů převýchovného zařízení[1] s vnějším sociálním prostředím. V rámci předvýzkumu byly identifikovány subjekty vnějšího relevantního sociálního prostředí, které se „spolupodepisují“ na kvalitě pedagogické práce. Vzhledem k tomu, že rodina je bezesporu základní socializační institucí má vliv na úspěšnost resocializačního procesu a byla samozřejmě označena jako součást relevantního sociálního prostředí výchovných zařízení.

Cílem výzkumného projektu je tedy identifikovat stávající stav spolupráce rodičů s výchovným ústavem, vymezit rodičovské rolové typologie, dále pak získat poznatky o souvislostech mezi typem rodičovské role a některými dalšími výchovnými a sociálními charakteristikami rodičů.

Spolupráce rodiny a výchovného zařízení

Pokud nahlédneme do odborné literatury, je doporučována spolupráce mezi rodinou a výchovným zařízením (Matoušek, 2005). Mapování současného stavu spolupráce se pak věnuje Labáth (2001, 2004). Labáth přímo upozorňuje na využití rodinné terapie ve výchovné práci resocializačních zařízení. Wolan (2005, s.100) taktéž spatřuje v rekonstrukci rodinných vazeb jeden z hlavních cílů práce s mládeží v rámci ústavní péče. „Ksiezniczka“ inovační program výchovy ve výchovném zařízení je realizací tohoto konceptu ve výchovném ústavu pro dívky. Podrobněji se technikám práce s rodinou dětí umístěných v ústavní péči věnuje také Hagen (in Schaefer, Swanson, 1993), který vymezuje typologii rodičů dle rodinných problémů s návrhy vhodných intervencí:

- nepřítomní rodiče- rodiče jenž jsou uvěznění, nemocní, či nemají o dítě zájem,
- rozpolcení rodiče – rodiče tráví mnoho času mimo rodinu,
- ochuzení rodiče- rodiče jsou zahrnuti množstvím problémů, přičemž základním problémem rodiny je prosté přežití,
- závislí rodiče – rodiče užívají návykové látky,
- týrající rodiče – rodiče týrali dítě před umístěním do ústavní péče.

Lze tedy konstatovat, že jednou ze základních myšlenek současné ústavní péče o děti je vzájemná úzká spolupráce především s rodinou, ale i s právníky, soudci, místní komunitou či personálem zařízení. Z tohoto pohledu je nutno rodiny dětí lépe poznat, abychom je byli schopni zmobilizovat, jako hlavního sociálního partnera, a přímo zapojit do resocializačního a reedukačního procesu uskutečňovaného ve výchovných zařízeních. Vzhledem k hlavnímu tématu výzkumu předpokládáme, že takováto vzájemná spolupráce s vnějším sociálním prostředím je naplňována ve výchovných ústavech s komunitním systémem (Sekera, 2006).

Metody sběru primárních dat[2]

Na základě teoretických úvah o „roli rodičů“ (Brinkerhoff, 1988), výzkumů zaměřujících se na vztahy vzdělávacích institucí a jejich vnějšího sociálního prostředí (Pol a kol., 2005, Rabušicová a kol. 2004, Štěch, Viktorová 1992 apod.), předložených teoretických konceptů a informací získaných během předvýzkumu bylo možno vymezit tři typy modelového chování (variant rodičovské role) vůči zařízení[3]. V tomto základním konceptu byly využity dimenze, jež vymezil Průcha (2003) ve vztahu rodiče a škola – vzájemná otevřenost, informovanost a ochota komunikovat.

1. Rodiče „partneři“ – očekávají od zařízení pomoc při řešení problému. Dítě výchovně nezvládají a vidí v jeho umístění do výchovného zařízení možnost ochrany a pomoci.
  - Vůči zařízení otevření.
  - Informují aktivně o situaci v rodině, aktivně také vyhledávají informace o zařízení.
  - Pravidelně komunikují s pedagogickými pracovníky, popř. vedením zařízení.
2. Rodiče „alibisté“ – umístění dítěte do výchovného zařízení vnímají kladně, přenášení tak odpovědnost za výchovu dítěte na jinou instituci.
  - Vůči zařízení jsou uzavření.
  - Informace o zařízení nevyhledávají, za pasivní se dá označit i jejich informování ústavu o změnách v rodinných poměrech apod.
  - Se zařízením komunikují formálně, do kontaktu vstupují především na základě iniciativy

zařízení.

3. Rodiče „nepřátelé“ – umístění dítěte do zařízení vnímají jako neobjektivní, často až neoprávněný, zásah do jejich výchovy.

a) Rodiče mají zájem o návrat dítěte.

- Vůči zařízení jsou uzavření.
- Informace o zařízení vyhledávají aktivně z různých zdrojů, avšak informace o rodině dodávají pouze sporadicky.
- Komunikují velmi aktivně, lze však hovořit o účelovém chování.

b) Rodiče „rezignovaní“.

- Vůči zařízení jsou uzavření.
- Informace o zařízení nevyhledávají ani informace o rodině neposkytují.
- Komunikaci se vyhýbají.

Tento základní koncept byl v průběhu předfáze výzkumu ještě propracován. Hlavní výzkumnou metodou se tak stal dotazník, obsahující tvrzení o chování rodičů vůči výchovnému zařízení. Vzhledem k možnosti rozdílného přístupu každého rodiče, byl dotazník posléze rozčleněn na dvě části – matka, otec. Tvrzení postihují základní kategorie pro určení variant rodičovských rolí vůči výchovnému zařízení. Došlo také k větší vnitřní diferenciaci dimenzí oproti původnímu teoretickému konceptu a to nejen vzhledem k obsahu, ale také času. Jak ukázal předvýzkum chování rodičů vůči výchovnému zařízení je do jisté míry determinováno předchozím komunikací s orgány sociálně právní ochrany (sociálními kurátory)[\[4\]](#). Tvrzení o chování rodičů má tedy dvě základní části, jednak chování vůči výchovnému zařízení a jednak chování vůči sociálním kurátorům, a to jak před umístěním dítěte do výchovného zařízení, tak posun během pobytu dítěte v zařízení.

Sledované položky - tvrzení:

- Komunikace (komunikant, formy, frekvence, zaměření).
- Motivace ke kontaktu.
- Ochota ke spolupráci.
- Informovanost (o zařízení, o převýchovném procesu, o dítěti).
- Otevřenost.

Vzhledem k vedlejšímu výzkumnému cíli a teoretickému konceptu Hagena (in Schaefer, Swanson, 1993) jsou v rámci dotazníku získávány i základní informace o sociálních charakteristikách rodiny. Výchovné charakteristiky rodiny pak poskytl standardizovaný dotazník ADOR (Matějček, Říčan, 1992), jež zjišťuje postoje, jednání a výchovné praktiky rodičů, tak jak se jeví dětem v pubertě a adolescenci.

Vedlejší metodou získávání primárních informací je rozhovor se sociálními pracovníky ve výchovných ústavech. V rámci těchto rozhovorů jsou získávány podrobnější a doplňující informace o rolovém chování rodičů vůči výchovnému zařízení.

Sběr primárních dat je časově náročný, neboť pro nemožnost oslovit rodiče dětí umístěných ve výchovných zařízeních přímo, byli jako respondenti vybráni odborní pracovníci. Jelikož jde o zprostředkované informace, bylo zvoleno více zdrojů, což výzkumníkům umožnilo sledovat i časový horizont vztahu. Respondenty jsou sociální pracovníci výchovných ústavů, sociální kurátoři (OSPOD), a děti umístěné ve výchovných ústavech.

Závěr

V současné fázi výzkumu nelze potvrdit původně vymezené typy modelového chování (variant rodičovské role) vůči výchovnému zařízení. Vzhledem k propracování dimenzí a v současnosti dostupným výsledkům lze spíše předpokládat krystalizaci nových variant rodičovských rolí. Výzkum i přes prvotní metodologicko organizační otazníky již nyní poskytl množství relevantních informací s vztahu mezi výchovným zařízením a rodiči umístěných dětí. V závěru je třeba připomenout, že cílem výzkumu není pouhá identifikace současného stavu spolupráce, ale v jeho rámci nalezení mobilizovatelného potenciálu.

Literatura

- BRIENKEHOFF, B.D., WHITE, K.L. *Sociology*. Lincoln: University of Nebraska, 1988.
- GOFFMAN, E. *The Characteristic of Total Institutions*. In ETZIONI, A. *Complex Organizations*. New York: Rinehart, 1961.
- JEDLIČKA, R., KLÍMA, P., KOŤA, J., NĚMEC, J., PILAŘ, J. *Děti a mládež v obtížných životních situacích. Nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí*. Praha: Themis, 2004.
- LABÁTH, V. A KOL. *Riziková mládež*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001.
- MATOUŠEK, O. *Ústavní péče*. Praha: SLON, 1995.
- MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 2. vyd. Praha: Portál, 2001.
- MIŠÍKOVÁ, J., FILIPI, V. K problematice vztahu výchovných ústavů a jejich vnějšího prostředí. *Současné metodologické přístupy a strategie pedagogického výzkumu. Sborník ze 14. ČAPV*, 2006.
- POL, M., HLOUŠKOVÁ, L., NOVOTNÝ, P., VÁCLAVÍKOVÁ, E., ZOUNEK, J. *Hledání pojmu kultura školy*. *Pedagogika*, roč. LII, 2002, č. 2, s. 206 - 218.
- POL, M., HLOUŠKOVÁ, L., NOVOTNÝ, P., ZOUNEK, J. *Kultura školy. Příspěvek k výzkumu a rozvoji*. Brno: Masarykova univerzita, 2005.
- PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2003.
- RABUŠICOVÁ, M., ŠEĐOVÁ, K., TRNKOVÁ, K., ČIHÁČEK, V. *Škola a (versus) rodina*. Brno: Masarykova univerzita, 2004.
- RABUŠICOVÁ, M., ŠEĐOVÁ, K., TRNKOVÁ, K., ČIHÁČEK, V. *Škola a (versus) rodina*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2004.
- SEKERA, J. Výzkum ve výchovných ústavech 2006-2008. *Současné metodologické přístupy a strategie pedagogického výzkumu. Sborník ze 14. ČAPV*, 2006
- SCHAEFER, CH.E., SWANSON A.J. *Children in residential care. Critical issues in treatment*. Norhvale, New Yesej, London: Jason Arosen Inc., 1993.
- VOCILKA, M. *Výchovné ústavy v České republice*. Praha: MŠMT, 2001.
- WOLAN, T. *Resocjalizacja: uwarunkowania, doswiadczenia projekty zmian*. Radom: Wydawnictwo Instytutu Technologii Eksplotacji, 2005.

---

[1] Výchovné ústavy jsou pedagogická zařízení pro adolescenty s nařízenou ústavní či uloženou ochrannou výchovou. Legislativně jsou zakotveny v zákoně č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů a v zákoně č. 383/2005 Sb., kterým se mění zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony.

[2] Metodika a popis základní výzkumné vzorky viz. Sekera (2006).

[3] Užitím pojmu „role“ chápeme především ve smyslu osobně prožívaných aktivit a zejména sociálních interakcí.

[4] Sociální kurátor – zajišťuje sociálně-právní péči o děti (OSPOD) ve smyslu zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Sociální pracovníci (sociální kurátoři) vstupují do kontaktu nejen s výchovným zařízením, ale také s rodinou klienta. Lze tedy konstatovat, že právě oni, mají nejlepší informace o rodinném zázemí klienta. Jako velmi důležitá se nám jeví také jejich dlouhodobá práce s klientem, jak před umístěním do výchovného zařízení, tak v případě jeho opětovného navrácení do rodiny.